

Dyrevernalliansen

Brenneriveien 7, 0182 Oslo
(+47) 22 20 16 50

kontor@dyrevern.no
www.dyrevern.no

facebook.com/dyrevern
twitter.com/dyrevern

Org. nr.: 983 482 392
Kontonr.: 0537 34 87378

Landbruks- og matdepartementet
Postboks 8007 Dep,
0030 Oslo
postmottak@lmd.dep.no

Oslo, 15.09.2023

Innspill fra Dyrevernalliansen til stortingsmelding om dyrevelferd

Vi takker for en ny mulighet til å gi ytterligere innspill til ny dyrevelferdsmelding. Dyrevernalliansen hjelper dyrene som trenger det aller mest i intensiv produksjon.

Dyrevernalliansen vil innledningsvis vise til tidligere innsendte innspill datert hhv. 30. august og 22. desember 2022, samt 28. april 2023. I denne innspillsrunden har vi prioritert å bidra med supplerende faginformatjon på særskilt prioritert temaer, samt å bidra med enkelte nye forslag til tiltak der dette anses påkrevd.

Forslag til tiltak som er meddelt i tidligere innspill er ikke spilt inn på ny, med mindre det foreligger endringer. Eventuelle endringer er da markert med understrekning og kursiv.

Enkelte kilder er nedlastbare via lenke i PDF. Alle kilder kan ettersendes på forespørsel.

Med vennlig hilsen

Anton Krag
Daglig leder

anton@dyrevern.no
+47 95 27 64 65

INNHOLDSFORTEGNELSE

GRIS	3
Areal	4
Mykt underlag	4
Fiksering i fødebinge	5
Kastrering	5
Alternativer til CO ₂ -bedøvelse.....	6
SLAKTEKYLLING	7
Dyretetthet.....	7
Vinterhage.....	7
Uteområde	8
Skjermet hvileområde	8
Ammoniakk	8
Rase.....	8
VERPEHØNS	10
Dyretetthet.....	10
Vinterhage.....	10
Uteområde	11
Brystbeinsbrudd.....	11
Kverning av hanekyllinger (maserasjon)	12
Dyrevelferdstiltak og markedsbalanse i eggneringen	12
STORFE - HANNDYR	14
Luftgård og beiting	14
Liggeunderlag	14
Båsfjøs	14
Dyretetthet.....	15
STORFE - KU OG KALV	15
ENDER	16
Aktivitet i vann	16
Vinterhage.....	16
FORSØKSDYR	17
IMPORT AV HALAL- OG KOSHERKJØTT	18
PRAKTISK OG ØKONOMISK GJENNOMFØRBARHET	19
Et bærekraftig matsystem og EUs Farm to Fork-strategi	19
Offentlige støtteordninger	19
Bondens inntekt og overproduksjon	20
Samsvar mellom landbruksmål og helse- og klimamål	20

GRIS

I januar 2023 kom de endelige resultatene fra Mattilsynets nasjonale tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022.¹ Totalt ble 582 svinebesetninger i hele landet inspisert. Mattilsynet har gjennom disse inspeksjonene fått god kunnskap om hvordan norske griser har det. (s. 4) Resultatene fra tilsynskampanjen viser at flertallet av norske grisebønder ikke evner å følge minimumskravene i regelverket som gjelder for sin drift. (s. 11)

Ved oppstart av kampanjen fikk alle svineprodusenter et informasjonsbrev fra Mattilsynet. Detaljert informasjon om hva som skulle kontrolleres og hvordan eventuelle regelbrudd skulle følges opp, ble kommunisert til næringen og var fritt tilgjengelig på Mattilsynets hjemmesider. I tillegg fikk næringen komme med innspill i forkant av kampanjen. Inspeksjonene var i all hovedsak uvarslede, men selve kampanjen var meget godt varslet. Det burde ikke være tvil om hva som lå bak hvert kravpunkt. Til tross for dette avdekket Mattilsynet regelbrudd hos over halvparten av svinebesetningene.

24% av bøndene fulgte ikke opp syke og skadde dyr i sin besetning på en tilfredsstillende måte. Mattilsynet mener at dette er det mest alvorlige funnet i kampanjen. Tallet forteller oss ikke hvor mange syke og skadde dyr det er på norske svinegårder, men hvor mange besetninger som ikke har fulgt opp disse på en tilfredsstillende måte. Ifølge Mattilsynet er dette ikke godt nok. (s. 30)

26% av bøndene ga ikke nok strø i bingene. Mattilsynet var forberedt på å finne en del avvik her fordi dette kravet i liten grad har vært sjekket tidligere. De er likevel tydelige på at det er bondens ansvar å følge regelverket, og at veiledningsmateriale har vært tilgjengelig hele tiden. Nok strø er bingegransens eneste mulighet til å slippe å ligge rett på betongen. Mangel på strø er åpenbart et dyrevelferdsproblem.

35% av bøndene ga ikke nok eller egnet rotmateriale. Det utgjør 202 besetninger. 22 av disse brukte ikke rotmateriale i det hele tatt, til tross for at rotmateriale har vært et regelverkskrav lenge og er godt kjent for produsentene. For at gris skal kunne utøve naturlig adferd, som roting i bakken, er det helt essensielt at de har noe å rote i. Mattilsynet mener dette er et alvorlig funn som berører mange griser. (s. 40)

"For at en gris skal trives, må den få dekket sine grunnleggende behov. Grisene må derfor ha et godt levested som gir hver gris mulighet til å hvile på bekvemt underlag og materialer til å rote i og undersøke med trynet sitt. Grisene må også ha god tilgang på fôr og vann og ellers godt tilsyn og stell". (s. 5)

Tilsynskampanjen ble gjennomført for å kartlegge dyrevelferden i norske svinehold, etter fryktelige avsløringer i Brennpunkt-dokumentaren «Griseindustriens hemmeligheter» i 2019 og et lokalt tilsynsprosjekt i Rogaland i 2017 og 2018. (s. 4) Resultatet er ikke merkbart bedre enn det det var i 2017, 2018 og 2019, og det er på tide å erkjenne at dyrevelferden i svineindustrien i Norge ikke holder mål.

Da resultatene for kampanjen skulle presenteres på Litteraturhuset 27. januar 2023 forklarte direktør for regelverk og kontroll i Mattilsynet, Inge Erlend Nasset, at dette hadde vært en omfattende kampanje som hadde gitt Mattilsynet solid kunnskap om hvordan norsk gris har det. «En del driver dårlig eller veldig dårlig, med mange eller alvorlige regelbrudd. Samtidig er det mange som driver godt, og noen driver godt over kravene i regelverket.» Til tross for allerede utstrakt veiledning om regelverket, lovnader om opprydning etter tidligere avsløringer og forskriftsfestet krav om dyrevelferdsprogrammer for svin, avsluttet Nasset med å si at hele nettverket rundt bonden må bidra for å sørge for varig og god bedring i svineindustrien.

Bjørn Gimming, leder i Norges Bondelag, mente at det ikke er en uoverkommelig oppgave for bøndene å gi nok strø og rotmateriale. Likevel er resultatene fra tilsynskampanjen i 2021 og 2022 ikke stort bedre enn de fra Rogaland i 2017 og 2018. Faktisk har bøndene i Rogaland blitt enda dårligere på å gi nok og egnet rotmateriale, fra 31,5% i 2017/2018, til 38% i 2021/2022. (s. 19)

¹ Mattilsynet, *Nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022*, Rapport, januar 2023.

I sluttrapporten skriver Mattilsynet at de dårligste svineholdene, som har mange regelbrudd, eller gjentakende alvorlige brudd, må få en varig forbedring eller avvikles. Næringen har i lang tid fortalt forbrukere at dyrevelferden stadig blir bedre, og vist til tall fra sitt eget dyrevelferdsprogram. Når vi sammenligner Mattilsynets tall fra tilsyn, med registreringene som næringen selv har gjort gjennom dyrevelferdsprogrammet, er det store avvik. Ifølge tall fra dyrevelferdsprogrammet hadde 1,6% av produsentene avvik på tildeling av rotemateriale i 2019, og 0,9% i 2021.² Mattilsynet fant til sammenligning avvik på tildeling av rotemateriale hos 35% av produsentene i perioden 2021 til 2022.

Tilsynskampanjen understreker at det er alvorlige velferdsproblemer innenfor norsk svineproduksjon. Det er ikke kun et mindretall som bryter minstekravene. Strategien med å avvikle enkeltprodusenter med for dårlig regelverksetterlevelse har ikke ført til varig bedring i svinenæringen, ei heller utstrakt veiledning. Grisen trenger et drastisk velferdsloft, og da må holdningene endres. Kravene i regelverket må skjerpes slik at de signaliserer at grisen er et dyr med behov, som skal ha et liv verdt å leve. Som minimum må det prioriteres å gi grisen mer plass og aktivitet. Dersom strengere offentlige minimumskrav pålegger bonden å foreta nye investeringer i egen drift, vil dette kunne bidra til at umotiverte og useriøse aktører frivillig går ut av næringen. Dette kan igjen frigjøre ressurser i Mattilsynet, som i dag bruker svært mye tid på å følge opp kronisk dårlige dyrehold.

I det videre vil vi drøfte ytterligere faginformatjon av relevans for arbeidet med dyrevelferdsmeldingen. For konkrete forslag til tiltak, viser vi til innspill levert i august 2022, samt de supplerende forslagene til tiltak som meddeles i denne innspillsrunden.

Areal

Dyrevernalliansen har tidligere spilt inn at arealkrav for gris bør økes med minst 50% i forhold til dagens forskrift. 50% økt areal anbefales også i en ny uttalelse fra Rådet for dyreetikk.³

Etter at vårt innspill om dette ble innsendt i august 2022, har det kommet ytterligere norsk forskning som viser positive effekter av økt areal, gjennom prosjektet «Griseløftet». Oppsummert viser resultatene tydelig at en arealøkning på 50% har positiv effekt på dyrevelferden. Vi er kjent med at de involverte forskerne ved NMBU vil sende inn informasjon om dette, og viser derfor til deres innspill for flere detaljer om de konkrete studiene.

Mykt underlag

Dyrevernalliansen vil vise til vårt høringsinnspill fra august 2022, hvor vi spilte inn at Landbruks- og matdepartementet bør innføre krav om mykt underlag for griser. I innspillet viste vi til at dagens forskrift, som inneholder krav om *bekvem* liggeplass, ikke har vært til hinder for at grisen ligger på betonggulv med for lite strø. Resultatene fra Mattilsynets tilsynskampanje om velferd for gris som ble publisert i januar 2023 viste at en fjerdedel av norske svinehold ikke tilfredsstiller gjeldende krav om bruk av strø.⁴

I etterkant av tilsynskampanjen har Norsvin kritisert Mattilsynet for å legge til grunn at en bekvem liggeplass må innebære «en viss mykhet».⁵ De mange regelbruddene når det gjelder bruk av strø kan dermed skyldes at svinenæringen ikke har vært klar over at det kreves en viss grad av mykhet for at liggeplassen skal være bekvem. Dette underbygger behovet for å konkretisere dagens krav, og å presisere at griser skal ha mykt underlag. Dette vil sikre at det blir bedre samsvar mellom bondens praksis og tilsynsmyndighetenes forventninger.

I mars 2023 publiserte NIBIO en rapport gjennomført på oppdrag fra Mattilsynet, hvor de blant annet konsekvensutredet krav om myk liggeplass for svin.⁶ I rapporten står det at ledd -og klauvsykdommer er de vanligste helseregistreringene i Norge, og at mykere liggeplasser kan redusere risikoen for disse helseskadene, og samtidig redusere risiko for liggesår. Rapporten viser også til at grisen foretrekker å ligge på underlag som ligner jord, og at torv, sagflis, halm og bark foretrekkes fremfor betong.

² Animalia, "Registreringer viser positiv utvikling for dyrevelferden for norske griser", URL: animalia.no, publisert 18. juni 2021.

³ Rådet for dyreetikk, "Brennende etiske temaer knyttet til dyrevelferd i Norge", Uttalelse, 25. august 2023

⁴ Mattilsynet, Nasjonal tilsynskampanje om velferd for svin 2021-2022, Rapport, januar 2023, s. 6.

⁵ Norsvin, "Om Mattilsynets bruk av vitenskapelig [sic] publikasjoner og innføring av nye regler", Brev til Mattilsynet, 16. mai 2023.

⁶ NIBIO, *Konsekvensutredning av endring av krav i ny velferdsforskrift for storfe, svin, sau og geit*, NIBIO rapport 9(58), 2023.

Dyrevernalliansen

Vi skrev i høringsinnspillet i 2022 at grisen ikke har mindre behov for myk liggeplass enn storfe, sau og geit, og at det ikke finnes faglig grunnlag for å ikke ha med dette som et forskriftskrav. Nyere publikasjoner, som NIBIO rapporten og resultatene fra Mattilsynets tilsynskampanje, underbygger dette.

Fiksering i fødebinge

Dyrevernalliansen viser til vårt innspill til dyrevelferdsmeldingen i august 2022, hvor vi påpeker at norske svinebesetninger fremdeles fikserer gris i fødebinge, selv om dette er en unødig belastning for både purke og spedgris, og dyrevelferdsmessig aldri bør benyttes. I innspillet anbefaler vi at Landbruks- og matdepartementet innfører et totalforbud mot fiksering rundt fødsel, og at dette bør samkjøres med økte arealkrav og kompetanseheving i svinenæringen.

Siden dette innspillet ble sendt, har Norsvin gått ut med en anbefaling om forbud mot fiksering. Styret i Norsvin SA har fattet vedtak om at de ønsker å fjerne dagens unntak fra fikseringsforbudet i forskrift om hold av svin § 11, som gjør det mulig å fikserer «spesielt urolige purker fra grisingstidspunktet og opp til 7 dager etter grising». For nybygg eller ombygging mener Norsvin at forbudet skal tre i kraft umiddelbart, mens det for eksisterende bygg bør være en overgangsperiode på ti år.⁷

At svinenæringen selv mener det ikke lenger er nødvendig å fikserer purker i fødebingene, og mener at denne fikseringen bør avvikles umiddelbart, underbygger viktigheten av vårt forslag om totalforbud. En overgangsperiode på ti år for eksisterende bygg er derimot uakseptabelt lang, og vår klare oppfatning er at totalforbudet mot fiksering av gris bør innføres med kort frist, i alle fall i perioden rundt fødsel. Et totalforbud mot fiksering i fødebinge anbefales også i en nylig uttalelse fra Rådet for dyreetikk.⁸

Kastrering

Dyrevernalliansen viser til vårt tidligere, ettersendte innspill til dyrevelferdsmeldingen, datert 21. desember 2022, om kastrering av gris. I dette innspillet ber vi Landbruks- og matdepartementet om å utarbeide en forpliktende plan for utfasing av kirurgisk kastrering av gris.

I etterkant av dette innspillet har det vært en utvikling i Danmark, hvor de to store svineslakteriene, Danish Crown og Tican, nå har åpnet for å motta både immunkastrerte og ukastrerte slaktegris.⁹ Bakgrunnen for dette er økte krav til dyrevelferd og skjerpede klimakrav. Ukastrerte hanngriser er langt mer føreffektive, noe som gir mer kjøtt med mindre klimautslipp.¹⁰ I flere EU-land har dette vært praktisert lenge.¹¹

Utsorteringen av råner med lukt utføres ved at et menneske lukter på en sviprøve («human nose score») og trenger derfor ikke store investeringer. Ettersom slakteriene i Norge allerede har et system for både trikinprøvetaking og sykdomsregistrering, bør det være mulig å implementere kontroll for rånelukt uten store vanskeligheter.

I 2008 ble Stortingets vedtak om forbud mot kirurgisk kastrering fra 2002 utsatt på ubestemt tid, fordi forskningsprosjekter og næringa ikke hadde lyktes i å finne en løsning på utfordringene relatert til dette. Det pekes særlig på utfordringer med rånelukt og råneadfærd.

I Danmark ble 2,5% av de ukonstrerte hanngrisene sortert ut på grunn av rånelukt. Dette tallet kan trolig senkes ytterligere ved å slakte hanngrisene tidligere, slik at de ikke rekker å nå kjønnsmoden alder. Så sent som i juli i år, oppfordret Nortura sine medlemmer til å redusere slaktevekten for å redusere overproduksjon av svinekjøtt.¹²

⁷ Norsvin, "Styreleders tale til årsmøtet", URL: norsvin.no, publisert 28. mars 2023.

⁸ Rådet for dyreetikk, "Brennende etiske temaer knyttet til dyrevelferd i Norge", Uttalelse, 25. august 2023

⁹ Hansen, S.T., "Tican i nyt projekt: vil slagte 300000 hangrise og 200000 improvac grise", Landbrugsavisen, URL: landbrugsavisen.dk, publisert 2. april 2023.

¹⁰ Heggdal, Ø., "Åpner for å ta imot ukonstrerte hanngriser", Norsk Landbruk, URL: norsklandbruk.no, publisert 30. mai 2023.

¹¹ Lange, J.C., Lange, A., Knierim, U., "Animal Welfare Consequences of Organic Boar Fattening and Occurrence of Boar Taint on Five Commercial Farms", *Animals* 11, 2929, 2021

¹² Nortura, "Lurt å redusere slaktevekter på gris", URL: medlem.nortura.no, publisert 13. juli 2023.

Det er ikke lett å finne relevante studier som har forsket på rånædferd, men det er godt kjent at levestandard spiller en sentral rolle. Med bedre plass, miljøberikelser, stabile grupper og tilpasset fôring, ligger mye til rette for at rånædferd ikke skal være til hinder for å innføre et forbud mot kastrering.¹³ I Nederland er de allerede godt i gang med å utfase kastrering, og i 2021 var 65% av grisene som ble levert til slakt, ukastrert.¹⁴

Alternativer til CO₂-bedøvelse

I dag bedøves norske griser ved bruk av høye konsentrasjoner av CO₂. Forskning viser at griser opplever dette som stressende og smertefullt. Stortinget vedtok 15. februar 2022 å be regjeringen arbeide med å finne alternativer til CO₂-bedøving.

På norske slakterier bedøves nå om lag 92% av grisene med CO₂ i en konsentrasjon på rundt 90%.¹⁵ I over 20 år har vitenskapelig forskning vist at CO₂-bedøving av gris innebærer velferdsproblemer.

Allerede i 1996 konkluderte Raj og Gregory med at grisene viste betydelig aversjon mot høye CO₂-konsentrasjoner og at gassen medførte alvorlige pustevansker.¹⁶ I 2004 konkluderte EFSA at bedøvelse med konsentrasjoner over 30% CO₂ er aversivt, og gir hyperventilasjon og irritasjon av slimhinner som kan være smertefull. EFSA anbefalte at gass brukt til bedøving skulle være ikke-aversiv, og påpekte at utvikling av alternative humane gassblandinger måtte ha høy forskningsprioritet.¹⁷

I 2008 konkluderte forskning med at gris lider av redsel, smerte og/eller stress når de senkes ned i CO₂.¹⁸ Ny, norsk forskning tyder på at noen griser trolig er bevisste mens de utfører voldsomme bevegelser som en reaksjon på CO₂-gassen.¹⁹

Tiltak:

Gris, fiksering i fødebinge

- Landbruks- og matdepartementet bør øke forskriftsfestede arealkrav til fødebinge og totalforby fiksering rundt fødsel. Et totalforbud bør *innføres med kort frist* og samkjøres med kompetanseheving i svinenæringa om viktige forebyggende tiltak, for å forebygge aggressive purker ved fødsel og økt spedgristap.

Gris, alternativer til CO₂-bedøvelse

- Landbruks- og matdepartementet bør avsette nødvendige ressurser til FoU for å finne bedre alternativer til CO₂-bedøvelse av gris,
- Landbruks- og matdepartementet bør varsle et forbud mot bruken av høye CO₂-konsentrasjoner ved bedøving av griser på slakteri.

¹³ Bonneau, M., von Borell, E., Holinger, M., "Welfare aspects of raising entire male pigs and immunocastrates", *Animals*, 10(11), 2140, 2020

¹⁴ van Ferneij, J-P., "The pig castration situation in the European Union", *Pig333.com*, URL: pig333.com, publisert 31. januar 2022

¹⁵ Animalia, "Gassbedøving av gris", URL: animalia.no, publisert 15. juli 2019.

¹⁶ Raj, A.B.M. and Gregory, N.G., "Welfare implications of the gas stunning of pigs: 2. Stress of induction of anaesthesia", *Animal Welfare* 5: 71-78, 1996.

¹⁷ European Food Safety Authority (EFSA). *Welfare aspects of the main systems of stunning and killing the main commercial species of animals*, The EFSA Journal 45: 1-29, 2004.

¹⁸ Rodriguez, P., "Assessment of unconsciousness during carbon dioxide stunning in pigs", *Animal Welfare* 2008, 17, 341-349.

¹⁹ Hognestad, B.W., Digranes, N., Opsund, V.G., Espenes, A., Haga, H.A., "CO₂ stunning in pigs: physiological deviations at onset of excitatory behaviour", *Animals*, 13, 2387, 2023.

SLAKTEKYLLING

Dyreveralliansen viser til at vi i vårt høringsinnspill til dyrevelferdsmeldingen i august 2022 spilte inn at Landbruks- og matdepartementet bør øke arealkravet for slaktekylling. I innspillet viste vi til flere studier og vitenskapelige publikasjoner som konkluderer med at dagens dyretetthet på 36 kg/m² bør senkes betydelig. En dyretetthet på maks 30 kg/m² er allerede standard i deler av norsk kyllingproduksjon, og i land som Østerrike er dette også allerede maksimalt tillatt dyretetthet for slaktekylling.²⁰

Betydelig redusert dyretetthet er blant hovedanbefalingene det haster å få på plass, ifølge den nye fagrapporten fra EFSA som ble publisert i mars 2023.²¹ Andre hovedanbefalinger i rapporten er å sikre tilgang til vinterhage og skjermet hvileområde. Tilgang til uteområde og strengere krav til ammoniakknivå er blant andre tiltak som anbefales.

Dyreveralliansen spilte også inn at Landbruks- og matdepartementet bør endre forskriften slik at bruk av hurtigvoksende kyllingraser forbys. I innspillet viste vi til flere studier og vitenskapelige publikasjoner som konkluderer med at Norges mest brukte kyllingrase, Ross 308, har betydelige velferdsproblemer. Denne konklusjonen bekreftes i den i den nye fagrapporten fra EFSA.

I teksten under er EFSA's fagrapport kilden, hvis ikke annet er oppgitt:

Dyretetthet

Ifølge den nylig publiserte fagrapporten fra EFSA's ekspertpanel medfører høy dyretetthet en rekke velferdsproblemer:

“High stocking density leads to many WCs impacting on-farm mortality, thermal discomfort, locomotory disorders, inability to perform comfort behaviour, inability to perform foraging and exploratory behaviour, and increased soft tissue and integument damage.” (s. 4)

En hovedanbefaling i rapporten, som det vurderes at haster å få på plass, er å redusere dyretettheten til maksimalt 11 kg/m², for å fremme helse og tilrettelegge for naturlig adferd, bevegelsesmulighet og tilstrekkelig hvile. Denne anbefalingen er basert på beregninger utført av ekspertpanelet, som har gitt følgende konklusjon:

“Based on these results, it is concluded that a maximum stocking density of 11 kg/m² will prevent the welfare consequences that are highly relevant: ‘restriction of movement’, ‘inability to perform exploratory and foraging behaviour’, ‘inability to perform comfort behaviour’ and ‘soft tissue and integument damage’ (66–100% certainty). Any further reduction of the stocking density will lead to an increase in the certainty that the highly relevant welfare consequences mentioned above will be prevented.” (s. 161)

Vinterhage

En hovedanbefaling, som EFSA mener det haster å få på plass, er å gi slaktekyllingene og deres avlsdyr tilgang til en vinterhage (innebygget veranda). Det vil gi dem tilgang til større areal og flere valgmuligheter i levestedet, som er gunstig for å sikre utløp for adferdsbehov. Siden vinterhager gir beskyttelse mot rovdyr, vil fuglene trolig oppleve dem tryggere enn et uteområde.

Anbefalingen om å gi tilgang til vinterhage er basert på følgende konklusjon:

“A covered veranda of 20 % of the indoor useable floor area (not included in the usable area) will benefit welfare of both broilers and broiler breeders as it provides choice for different light and temperature conditions and provides more opportunities to perform natural behaviour as compared to indoor housing only. Popholes at a maximum height of 25 cm will allow the broilers to access the covered veranda and ramps to the popholes will facilitate this.”

²⁰ Agriculture, Forestry, Regions and Water Management, Federal Ministry Republic of Austria, “Poultry meat production in Austria”, URL: bml.gv.at, udatert, hentet 9. september 2023.

²¹ EFSA Panel on Animal Health and Welfare, *Scientific Opinion on the welfare of broilers on farm*, EFSA Journal 21 (2): 7788, 2023.

Enrichment materials such as straw or lucerne bales and foraging and pecking materials will render the covered veranda more attractive for broilers and stimulate the use of it. The birds should be able to access the covered veranda during daytime from at least 14 days of age and onwards.” (s. 163)

Uteområde

EFSAs ekspertpanel anbefaler også å gi tilgang til et egnet uteområde (luftegård), som et supplerende tiltak til vinterhage. Uteområde vil ytterligere kunne tilrettelegge for utløp for utforsking- og fødesøkbehov. Å gi tilgang til uteområde er ikke blant rapportens hovedanbefalinger, men en anbefaling som påpekes å kunne ha betydelig velferdseffekt. (s. 150). I rapportens sammendrag påpekes viktigheten av at uteområdet har tilstrekkelig vegetasjon:

“A covered veranda is recommended for all bird categories, while an outdoor range is considered especially useful in combination with a covered veranda. If an outdoor range is provided, natural vegetation (e.g. grass, bushes, and trees for shelter) should be foreseen and at least 70% of the range should be covered with vegetation of which 50% should be trees and bushes.” (s. 4)

Skjermet hvileområde

Å få tilstrekkelig hvile er ifølge EFSAs ekspertpanel et betydelig velferdsproblem både for slaktekyllinger og foreldredyr. Generelt anbefales det derfor at dyrerommet har funksjonelle områder for hvile, ved for eksempel å innrede med paneler eller hevede strukturer. En av rapportens hovedanbefalinger, som de vurderer at haster å få på plass, er å gi slaktekyllingene tilgang til mørke hvileområder. Disse hvileområdene anbefales å være i form av skjulesteder med dempet belysning helt ned til 0.5 lux – såkalte «dark brooders».

Manglende mulighet til hvile er ifølge ekspertpanelet et problem for alle stadier i slaktekyllingproduksjon. Dette gjelder også første leveuke. Det vises til en studie av Forslind et al. (2021)²², som har påvist at det for kyllingene den første leveuka er en belastning å ha belysningen påskrudd tilnærmet døgnet rundt. Ekspertpanelet omtaler studien slik:

“This disturbance of resting birds is also due to the light-dark schedule that does not meet the requirements of especially young birds, which are often offered near to continuous or continuous light until day 7 that does not simulate the brooding cycle.” (s. 81)

Ammoniakk

Per i dag er forskriftskravet for ammoniakk at grenseverdien ikke skal overstige 20 ppm, ved dyretetthet over 33 kg/m². Ifølge EFSAs ekspertpanel vil imidlertid ammoniakkverdier over 15 ppm være et dyrevelferdsproblem for slaktekyllingene. Anbefalingen til ekspertpanelet er derfor at ammoniakkverdier ikke bør overskride 15 ppm. (s. 163) Jo lavere ammoniakk-konsentrasjoner, jo bedre.

Rase

Å unngå bruk av hurtigvoksende rase er blant hovedanbefalingene EFSAs ekspertpanel mener at haster å få på plass. Ifølge denne rapporten medfører raser med høy daglig tilvekst en rekke velferdsproblemer:

“Welfare consequences directly linked to the increase in growth rate and high body weight are locomotory, musculoskeletal disorders, and cardiovascular diseases, leading to an inability to perform exploratory or foraging behaviour and may cause mortality.” (s. 126)

Blant hovedanbefalingene i rapporten finner vi at rasens daglige tilvekst burde være maksimum 50 g/dag for å fremme helse og tilrettelegge for aktivitet, samt å bruke raser hvor det ikke er nødvendig med restriktiv føring av foreldredyrene. (s. 170) Ross 308 kan til sammenligning ha en daglig tilvekst på rundt 100 g/dag.

²² Forslind S., Blokhuis H. J. and Riber A. B., “Disturbance of resting behaviour of broilers under different environmental conditions”, Applied Animal Behaviour Science 242: 105425, 2021.

Dyreveralliansen

Et forbud mot bruken av Ross 308 anbefales også i en nylig uttalelse fra Rådet for dyreetikk:²³

"Slaktekyllingen Ross 308 er et eksempel på en fremavlet dyrerace med veldokumenterte helse- og velferdsutfordringer som neppe kan sies å være i stand til å være «robuste dyr med god funksjon og helse», og et eksempel på at avl «reduserer dyrs mulighet til å utøve naturlig atferd». Avlen har også vekket «allmenne etiske reaksjoner». Alt dette taler for å ikke tillate bruk av Ross 308 i Norge."

I vårt forrige innspill skrev vi også at det ville være nyttig med en vitenskapelig undersøkelse av forskjellene på Ross 308 og sakterevoksende raser under norske forhold, men at det ikke hadde latt seg gjøre fordi Nortura nektet å oppgi velferdstallene sine til Veterinærinstituttet. I 2023 kom endelig en slik studie, som sammenligner Ross 308 og Hubbard JA787, under norske forhold.²⁴ Studien er omfattende og sammenligner kassasjonsårsaker mellom de to rasene. Studien viser betydelig høyere forekomst av sirkulasjonsforstyrrelser, misfarging, leverlidelser, hudskader og misvekst hos Ross 308 enn hos Hubbard JA787, til tross for kortere levealder og lavere kroppsvekt.

²³ Rådet for dyreetikk, "Brennende etiske temaer knyttet til dyrevelferd i Norge", Uttalelse, 25. august 2023.

²⁴ Forseth, M., Opperman Moe, R., Kittelsen, K., Skjerve, E. and Toftaker, I., "Comparison of carcass condemnation causes in two broiler hybrids differing in growth rates", Scientific Reports 13: 4195, 2023.

Dyrevernalliansen

VERPEHØNS

Dyrevernalliansen viser til at vi i vårt høringsinnspill til dyrevelferdsmeldingen i august 2022 spilte inn at Landbruks- og matdepartementet bør stille krav om økt areal for verpehøns.

Nye regelverkskrav med lavere dyretetthet og bedre levemiljø for verpehøns er til diskusjon i EU. Dette taler for at Norge også bør gjøre betydelige tiltak.

Det foreslåtte tiltaket om redusert dyretetthet støttes av den nye fagrapporten fra EFSA som ble publisert i mars 2023, med svært relevant ny kunnskap om optimal dyretetthet og anbefalinger for bedre levemiljø.²⁵

I teksten under er EFSA's fagrapport kilden, hvis ikke annet er oppgitt.

Dyretetthet

Ifølge den nylig publiserte fagrapporten fra EFSA's ekspertpanel er de mest alvorlige velferdskonsekvensene i eggproduksjon at verpehønene utsettes for beinbrudd, gruppestress, hudskader og liten mulighet til å utføre bevegelse, utforskning og komfortatferd. Å få senket dyretettheten er blant nøkkelfaktorene for å minske disse problemene.

I en kunnskapsoppsummering fra Vitenskapskomiteen for mat og miljø publisert i 2022, er det oppgitt at det er utført for få studier om hønens plassbehov til å konkludere spesifikt om hvor mye dyretettheten bør senkes.²⁶ Dette er heldigvis ikke lenger status, siden EFSA i sin ferske fagrapport presenterer resultatene av sine analyser og beregninger om dyretetthet.

Ifølge EFSA's ekspertpanel er maksimalt 4 stk/m² i samsvar med hønens behov:

“Considering both approach EKE and behavioural model, it is concluded that the welfare consequences ‘restriction of movement’, ‘inability to perform exploratory and foraging behaviour’, ‘inability to perform comfort behaviour’ and ‘soft tissue and integument damage’ can be prevented if minimum requirements for enclosure are implemented and if a maximum stocking density of 4 laying hens or layer breeders/m² is used (66–100% certainty). This equates to 2,500 cm²/bird.” (s. 93)

En slik senkning av dyretetthet innebærer mer enn dobling av dagens areal, siden gjeldende forskriftskrav er 9 stk/m².

Vinterhage

En gunstig måte å gi hønene i hvert fall noe mer plass – samtidig som de får mer variasjon og valgmuligheter i levemiljøet – er å utvide huset med vinterhage (innebygget veranda). EFSA's ekspertpanel anbefaler å få på plass slike vinterhager, med innredning og miljøberikelser for å tilrettelegge for å få utløp for adferdsbehov:

“Although systematic studies on the extent of its benefits are currently lacking, access to a covered veranda of 20% of the floor area (not included in the usable area) will benefit the welfare of pullets, laying hens and layer breeders. It provides choice for different light and temperature conditions and provides more opportunities to perform natural behaviour as compared to indoor housing only. Access can be provided from 6 to 8 weeks of age onwards for pullets and 2 weeks before lay for layers and breeders, for at least 8 h/day.

If it is impossible to have a covered veranda attached to the barn (e.g. because of the absence of space with existing buildings, impossibility of installations due to conflicts with ventilation systems in areas where heat stress is a problem), some of the advantages of the covered veranda in terms of bird welfare, in particular the additional space, should be provided by

²⁵ EFSA Panel on Animal Health and Welfare, “Scientific Opinion on the Welfare of Laying Hens on Farm”, EFSA Journal 21(2): 7789, 2023.

²⁶ Vitenskapskomiteen for mat og miljø, The use of light, restrictive feeding, fibrous feed and stocking density and the consequences for animal welfare for poultry species kept in Norway, VKM Report 24, 2022.

Dyrevernalliansen

giving the laying hens 20% additional space indoors with reference to the minimum space allowance.” (s. 104)

Dyrevernalliansens fagnotat «Vinterhage til verpehøner» (2023) gir blant annet en oversikt over flere aktuelle argumenter for å få installert vinterhager, praktiske erfaringer i Norge, utforming og byggekostnader.²⁷

Uteområde

EFSAs ekspertpanel anbefaler også at høner får tilgang til uteområde. Et uteområde kan ha tilsvarende fordeler som en vinterhage og potensielt gi enda bedre mulighet for å få tilfredstilt adferdsbehov:

Outdoor access provides hens with extra space and increased opportunities to fulfil behavioural needs, and to avoid other hens. The absence of access to an outdoor area mainly contributes to the welfare consequence ‘inability to perform comfort behaviour’, ‘inability to perform foraging and exploratory behaviour’, ‘group stress’ and ‘soft tissue and integument damage’. (s. 103)

Rundt 18 % av verpehønene i EU har tilgang til uteområde, viser tall for 2020. Vær- og føreforhold har imidlertid stor påvirkning på hønenes bruk av uteområde. Det innebærer at slik driftsform er mindre egnet for det norske klimaet.

I motsetning til vinterhage, kan hensyn til smittsomme sykdommer medføre at hønene i perioder ikke kan benytte uteområdet. Uteområde kan også innebære utfordringer relatert til rovdyr og parasitter. Omfang av utfordringer varierer nasjonalt, og fordrer oppfølging og investering i tiltak fra produsentens side for å sikre dyrevelferden.

EFSAs ekspertpanel påpeker viktigheten av at uteområdet har tilstrekkelig ly og vegetasjon, slik at hønene opplever det attraktivt å anvende og at de sprer seg jevnt utover:

If a range is provided, it should include cover (e.g. vegetation and 50 % covered by bushes and trees) and must be well managed to encourage even distribution of birds and to reduce the risk of predation. (s. 4)

Mens vinterhage er en realistisk forbedring å gjennomføre på alle gårder med eggproduksjon i Norge, er driftsform med utetilgang mer egnet for spesielt dedikerte produsenter med egnede lokale forhold.

Brystbeinsbrudd

Dyrevernalliansen vil påpeke at forekomsten av brystbeinsbrudd (kjølbeinsbrudd) er et globalt problem, og anses som en av de største velferdsutfordringene for verpehøns. Bruddene er smertefulle og oppstår hos høner i alle driftssystemer.^{28,29,30}

En ny norsk studie bekrefter at forekomsten av brystbeinsbrudd er svært høy, også i Norge. Det ble funnet slike brudd hos 92% av hønene i de 48 flokkene som ble undersøkt.³¹ Dette er urovekkende og ikke forenelig med god dyrevelferd.

Da det har vært vanskelig å finne årsaksforholdene for brystbeinsbrudd, har det naturligvis også vært vanskelig å sette inn korrigerende tiltak. Resultater fra studier de senere årene, tyder på at forekomsten henger sammen med rase og ytelse, samt alder ved kjønnsmodenhet.^{32,33} Hønene bør

²⁷ Dyrevernalliansen, *Vinterhage til verpehøner*, Fagnotat, september 2023. <https://www.dropbox.com/t/q7bIDmzz0slid3WXN>

²⁸ Farm Animal Welfare Council (FAWC), “Opinion on osteoporosis and bone fractures in laying hens”, Rapport, URL: gov.uk, 2010.

²⁹ Farm Animal Welfare Council (FAWC), “Advise on keel bone fracture in laying hens, An open letter to Great Britain governments”, URL: gov.uk, 2013.

³⁰ Nasr, M. A. F., Nicol, C. J., Murrell, J. C., “Laying Hens with Keel Bone Fractures Experience Pain?”, URL: plosone.org, 22. august 2012.

³¹ Gretarsson, P. et al., “End of lay postmortem findings in aviary housed laying hens”, *Poultry Science* 102 (2), 102332, 2023.

³² Kittelsen, K. E. et al., “A Descriptive Study of Keel Bone Fractures in Hens and Roosters from Four Non-Commercial Laying Breeds Housed in Furnished Cages”, *Animals* 10(11): 2192, 23. november 2020.

³³ Thøfner, I. C. N., Dahl, J., Christensen, J. P., “Keel bone fractures in Danish laying hens: Prevalence and risk factors”, URL: plosone.org, 13. august 2021.

Dyreveralliansen

være eldre og/eller større når eggleggingen starter,³⁰ og dette kan oppnås ved å utsette oppverpingsalderen eller ved genetisk seleksjon.³⁴

Brystbeinsbrudd er nå satt på politisk dagsorden i Danmark, og det er bestemt at forekomsten skal overvåkes systematisk.³⁵ I tillegg har Danmark, via Europarådet, kommunisert problemstillingen til de aktuelle avlsfirmaer at det er ønskelig å endre avlslinjene for å komme dette problemet til livs.³⁶ Norge bør bidra til den globale innsatsen med å løse dette problemet.

Kverning av haneekyllinger (maserasjon)

Dyreveralliansen viser til vårt forrige innspill om kverning av haneekyllinger (maserasjon), hvor vi skrev at metoder for kjønnsortering i egget var utviklet, men ikke tatt i bruk i Norge.

Nå har Norges største rugeribedrift Steinsland & Co tatt i bruk Seleggtmetoden. Metoden bruker teknologi som analyserer en væskeprøve fra egget rundt dag 9 av inkubasjonsperioden. De mener teknologien nå er så effektiv at den kan dekke hele det norske markedet.³⁷

Nyere studier konkluderer med at embryoene ikke føler smerte før dag 13 i rugeprosessen. De nye metodene vil trolig derfor bli mer akseptert og utbredt, ettersom de ikke vil kreve bedøvelse av de utsorterte haneeggene.³⁸

EU-kommisjonen har nylig bekreftet at de ønsker å foreslå et forbud mot masseavlning av haneekyllinger, som da også vil gjelde for EØS, og dermed Norge. Fra før har Frankrike, Italia, Østerrike og Luxemburg fulgt etter Tyskland og innført egne nasjonale lovforbud mot denne praksisen.³⁹ Siden metoden med kjønnsbestemmelse i egget er utprøvd i flere land, og nå også tatt i bruk i Norge, er det dermed ingen grunn til å ikke varsle et fremtidig forbud mot maserasjon av haneekyllinger.

Mer informasjon om Seleggt og andre tilgjengelige metoder for kjønnsbestemmelse i egget er å finne i Dyreveralliansens fagnotat «Alternative metoder til masseavlning av haneekyllinger i eggproduksjon».

Dyrevelferdstiltak og markedsbalanse i eggneringen

I 2022 og 2023 har vi sett en markant prisstigning på egg innenfor EU. Den samme prisutviklingen har ikke forekommet i Norge. Norske egg er per dags dato priset lavere enn eksempelvis svenske, finske og polske egg.⁴⁰ Vedvarende overproduksjon bidrar til å holde prisen lav.

Omsetningsrådet har i senere år iverksatt en rekke kostbare markedsreguleringstiltak for å forsøke å få markedet for egg i balanse. I tillegg til å bruke mer egg til dyrefôr, økt satsing på markedsføring og tilbud om frivillig førtidsslaktning av høner, ble flere bønder kompensert for å ikke produsere egg i 2022.⁴¹ Omsetningsavgiften er nå historisk høy, hele 1,5 kroner per kilo egg. Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Nortura har alle bedt om strengere regulering.⁴²

Dyreveralliansen vil fremholde at den langvarige overproduksjonen av egg gir et betydelig handlingsrom til å innføre krav om velferdsforbedringer for verpehøns, og da særlig forbedringer som innvirker på bondens produksjonsmuligheter. Dersom det innføres krav om lavere dyretetthet, kan den enkelte bonde velge å holde færre dyr for å imøtekomme kravet. Dette vil medvirke til at den samlede produksjonen av egg reduseres. Strengere krav vil dessuten bidra til å gjøre det mindre attraktivt å starte opp med eggproduksjon, noe næringen bør se seg tjent med i dagens utfordrende

³⁴ Animalia, "Dansk studie viser høy forekomst av kjølbeinsbrudd hos verpehøner", URL: animalia.no, publisert 23. september 2021.

³⁵ Folketinget, "Forslag til folketingsbeslutning om innsats mod brud på brystbenet hos æglæggende høns", URL: ft.dk, beslutningsforslag B 128, 12. mai 2022.

³⁶ Council of the European Union, "Common approach in order to reduce the number of keel bone fractures in laying hens - information from the Danish delegation", Brev, 29. november 2021.

³⁷ Steinsland & Co, "Steinsland & Co først ute i Skandinavia med kjønnsortering av rugeegg", Pressemelding, 11. mai 2023.

³⁸ Dyreveralliansen, *Alternative metoder til avlning av haneekyllinger i eggproduksjon*, Fagnotat, mai 2023.

<https://www.dropbox.com/t/tHZhCsAA3TLabhRN>

³⁹ Eurogroup for Animals, "A victory for chicks: the EU Commission to propose the end of male chick culling", URL: eurogroupforanimals.org, publisert 28. oktober 2022.

⁴⁰ Landbruksdirektoratet, "Internasjonale priser", URL: landbruksdirektoratet.no, udatert, hentet 16. august 2023.

⁴¹ Heimly, G. B., "Nye tiltak for å få eggmarkedet i balanse", Norges Bondelag, URL: bondelaget.no, publisert 23. september 2022.

⁴² Sandbu, A., "Ønsker nye reguleringsgrep i eggneringa", Bondebladet, URL: bondebladet.no, publisert 7. mars 2023.

Dyrevernalliansen

markedssituasjon.

Et lavt prisnivå på egg er verken gunstig for bonden eller dyra. Dersom det oppnås bedre balanse i markedet, vil det være muligheter for bonden til å kunne hente ut større inntekter i markedet. Gitt dagens markedssituasjon vil derfor dyrevelferdstiltak som bidrar til å redusere produksjonen av egg kunne gi en betydelig gevinst for næringen som helhet.

Tiltak:

Verpehøns, levemiljø

- Landbruks- og matdepartementet bør innføre krav om vinterhage ved hold av verpehøns.
- Landbruks- og matdepartementet bør bruke offentlige tilskuddsordninger til å premiere bønder som gir verpehøns tilgang til gode uteområder.

Verpehøns, brystbeinsbrudd

- Landbruks- og matdepartementet må anerkjenne at brystbeinsbrudd hos verpehøner er et alvorlig velferdsproblem, og vurdere aktuelle tiltak som kan bedre situasjonen.
- Landbruks- og matdepartementet bør presse på for en felles innsats i EU overfor avlsselskapene, og stille krav om at det utvikles alternative høneraser som er mer motstandsdyktige mot brystbeinsbrudd. I tillegg bør departementet vedta som målsetting at det skal innføres krav om bruk av slike raser, når disse blir tilgjengelig for det norske markedet.

Verpehøns, maserasjon

- Landbruks- og matdepartementet bør varsle et forbud mot avliving av daggamle haneekyllinger, med kort tidsfrist.

STORFE - HANNDYR

Dyrevernalliansen viser til at vi i vårt høringsinnspill til dyrevelferdsmeldingen i august 2022, spilte inn at okser over seks måneder bør få mulighet til å komme ut, at det bør innføres krav til bekvem liggeplass, og at fullspaltegulv bør forbys.

Nytt av dette innspillet er at EFSA publiserte en rapport i mai 2023 om velferd hos melkekyr, som blant annet peker på viktigheten av løsdrift, tilgang til beite og mykt liggeunderlag.⁴³ Dette må dermed ansees å være gjeldende også for okser, da beite og mosjon er artstypiske behov hos storfe, og okser er også tunge dyr med tilsvarende behov for mykt liggeunderlag som melkekyr. Løsdrift er blant annet gunstig for å dekke sosiale behov hos storfe.

Under følger noen hovedanbefalinger fra EFSA's nypublikerte fagrapport, som ytterligere underbygger våre innspill. Å unngå båsfjøs er også blant rapportens hovedanbefalinger, i tillegg til å gi dyra større plass.

Luftegård og beiting

En hovedanbefaling i rapporten er å gi dyrene tilgang til beite. Rapporten viser til at luftegård kan gi dyrene muligheter for termoregulering og mosjon, reduserte aggressive interaksjoner og mindre skade på hud. Videre påpekes det at jo flere timer med beiting per dag og jo flere dager per år, desto sterkere er den positive effekten på de fleste dyrevelferdsaspektene. Lengre beitetid viser seg å gi mindre problemer med bevegelsessystemet, mer naturlig atferd, og mindre risiko for skitne ben. På beite synkroniseres flokkatferden mer og man ser lavere forekomst av aggressiv atferd, sammenlignet med innendørs oppstalling.

“Strengths of pasture access compared to zero-grazing are reported in several studies that have shown positive effects on various aspects of cow welfare, including health and opportunities to perform natural behaviour (Table 14). For most welfare outcomes, the more hours of grazing per day and the more days per year, the stronger the effect (review in Arnott et al., 2017).” (s. 27)

Liggeunderlag

Liggetid er viktig for velferden, og rapporten påpeker at liggeunderlag som er hardt reduserer liggetiden til kua. EFSA's ekspertpanel anbefaler tørre, myke og formbare underlag å ligge på, helst med dypt strøunderlag, fordi det er knyttet til lengre hviletid og enklere bevegelser ved legging og reising. Rapporten trekker også frem at det er lavere forekomst av haseskader hos kyr med tilgang på liggebåser med dypt strøunderlag, sammenlignet med liggebåser med matter eller et tynt lag strø.

“Dry, soft and deformable lying surfaces, preferably deep bedding (either in cubicles or a deep bedded pack), should be provided because they are associated with longer lying time and ease of lying down and rising up movements.” (s. 5)

“With regard to the effects of different lying surfaces, research generally suggests that deep bedding and soft, deformable surfaces offer advantages over surfaces that provide no cushioning for the cow, ensuring comfortable locomotion and healthier limbs.” (s.36)

Båsfjøs

EFSA fraråder oppstalling i båsfjøs fra et velferdsperspektiv, og ifølge EFSA's ekspertpanel foreligger det betydelig bevis for at kuer som er permanent bundet i båser, har redusert velferd på grunn av begrensninger i atferd.

“However, there is substantive evidence that cows permanently tied in stalls have impaired welfare due to behavioural restriction compared to loose-housing systems (where cows are not tied).” (s.3)

⁴³ EFSA Panel on Animal Health and Welfare, *Scientific Opinion on the Welfare of dairy cows*, EFSA Journal 21(5): 7993, 2023.

Dyrevernalliansen

Dyretetthet

Når oksene er oppstallet i gruppebinge er gjeldende arealkravet per i dag 3 m² per dyr, inkludert liggeplass. Ifølge den nye fagrapporten om melkekyr bør innendørsareal, inkludert liggeplass, være minimum 9 m² per dyr.

STORFE - KU OG KALV

Dyrevernalliansen viser til at vi i vårt høringsinnspill til dyrevelferdsmeldingen i august 2022 spilte inn at Landbruks- og matdepartementet bør stille krav om tilrettelegging i nybygde fjøs og innføre tilskudd for samvær mellom morkua og kalven i melkeproduksjon. Det er vanlig praksis å skille ku og kalv kort tid etter fødsel, hvor kalven derpå blir plassert i enkeltboks i opptil åtte uker.

EFSA publiserte i april 2023 en ny fagrapport om velferd hos kalv⁴⁴, hvor en av hovedanbefalingene er minimum 24 timer samvær med morku, og deretter oppstalling med en annen kalv. Ekspertpanelet anbefaler at forlenget samvær mellom ku og kalv gradvis implementeres, slik at kalver i fremtiden kan ha kontakt med mor gjennom hele perioden før avvenning.

“From a welfare point of view, prolonged cow-calf contact should increasingly be implemented due to the benefits for calf and cow, so that in the future, calves should have contact with the dam during the whole pre-weaning period.” (s. 7)

I rapporten påpekes det at forlenget ku-kalv samvær har fordeler for både kalven og kua, og vil redusere negative velferdskonsekvenser samt gi unike muligheter for god velferd.

⁴⁴ EFSA Panel on Animal Health and Welfare, *Scientific Opinion on the Welfare of Calves*, EFSA Journal 21 (3): 7896, 2023.

ENDER

Dyreveralliansen viser til at vi i vårt høringsinnspill til dyrevelferdsmeldingen i september 2022 spilte inn at Landbruks- og matdepartementet bør vedta som målsetting at det i kommende forskrift for andeproduksjon skal innføres krav om tilgang på badevann.

Tilgang til badevann er blant anbefalingene i den nye fagrapporten fra EFSA som ble publisert nå i 2023.⁴⁵ En annen anbefaling i rapporten er å gi endene tilgang til vinterhage, når uteområde ikke er aktuelt. Dette er spesielt relevant for Norge, siden klimaet innebærer at tilgang til uteområde ikke er aktuelt betydelige deler av året.

Vi ønsker å fremheve følgende punkter fra EFSA's fagrapport:

Aktivitet i vann

Ifølge den nylig publiserte fagrapporten fra EFSA's ekspertpanel er det fortsatt forskningsbehov for å fullt forstå enders behov for aktivitet i vann. I rapporten påpekes det imidlertid at studiene så langt indikerer en sterk motivasjon for tilgang til åpen vannflate og at aktivitet i vann kan forebygge skadelig adferd. Rapporten gir i tabell 46 en oversikt over ulike praktiske løsninger for å gi endene tilgang til vann. Når slike løsninger er velfungerende, er de helsefremmende. Miljøberikelser i vannet, for eksempel plaststrimler, er påvist å øke omfang av fødesøkadferd, som er et basalbehov for endene.

Anbefalingen er derfor at endene har tilgang til åpne vannkilder som muliggjør i hvert fall hodedypping, og helst bading, svømming og dykking:

“Open water facilities that allow at least head dipping, but preferably full body contact with the water surface, should be provided throughout the birds’ life. These water facilities should be placed on well-drained areas and deterioration of water quality should be prevented by water exchange and cleaning of the facility or filtering of the water. Separate drinkers should be provided in addition to bathing water.” (s. 130)

Vinterhage

Ifølge EFSA's ekspertpanel bør endene ideelt sett ha tilgang til et attraktivt og velfungerende uteområde. Det er stimulerende, og innebærer dessuten at endene får tilgang til større plass, dagslys og valgmulighet mellom ulike klimasoner. Det gir svært godt utgangspunkt for å fremme helse og velferd. Imidlertid innebærer uteområder at det er risiko for rovdyr, infeksjoner og dårlig vær. En vinterhage (innebygget veranda) er en gunstig mellomløsning som har noen av fordelene til et uteområde, samtidig som det er enklere å drifte og gir beskyttelse mot de nevnte risikofaktorene.

Anbefalingen er derfor at hvis det ikke kan gis tilgang til egnet uteområde, bør endene ha tilgang til en vinterhage:

“Outdoor access should be provided after the starting phase to allow ducks and geese to choose between different temperatures, light conditions and substrate quality and to promote foraging, exploratory and comfort behaviours. For this, the ground should be mainly covered by vegetation. Areas around water facilities should be managed to avoid muddy conditions. They can for instance have concrete or gravel floors. If circumstances, such as disease risk, preclude outdoor access, covered verandas should be provided.” (s. 131)

Tiltak:

- Landbruks- og matdepartementet bør vedta som målsetting at det i kommende forskrift for andeproduksjon skal innføres krav om badevann og tilgang til vinterhage.

⁴⁵ EFSA Panel on Animal Health and Welfare, *Scientific Opinion on the Welfare of ducks, geese and quail on farm*, EFSA Journal 21(5):7992, 2023.

FORSØKSDYR

Dyrevernulliansen vil vise til vårt tidligere innspill om forsøksdyr til dyrevelferdsmeldingen, og forslaget om å opprette et statlig 3R-senter.

Vi vil videre gjøre departementet oppmerksomme på at norske myndigheter i en årrekke har unnlatt å føre tilstrekkelig tilsyn med virksomheter som gjennomfører dyreforsøk. På forespørsel fra Dyrevernulliansen har Mattilsynet oversendt statistikk over gjennomførte tilsyn med forsøksdyrvirksomhet i perioden 1. januar 2018 til 31. desember 2022. I denne femårsperioden ble det gjennomført totalt 51 tilsyn med institusjoner som holder forsøksdyr. Kun ett av fire tilsyn var uvarslet.

EUs forsøksdyrdirektiv ble som kjent inntatt i norsk lov den 1. august 2016. Direktivet pålegger norske myndigheter å føre tilsyn med minimum en tredjedel av brukere som benytter seg av dyreforsøk.⁴⁶ Det er ingen av årene i perioden 2018 til 2022 hvor Mattilsynet gjennomførte et tilstrekkelig antall tilsyn til å oppfylle kravene i EUs forsøksdyrdirektiv.

I ett av årene fra statistikken, 2021, godkjente Mattilsynet hele 432 søknader om dyreforsøk. Ved utgangen av dette året hadde tilsynet godkjent bruk av dyreforsøk på totalt 79 institusjoner. Av Mattilsynets statistikk fremgår det imidlertid at det kun ble gjennomført tre tilsyn på slike institusjoner i 2021. Dette er naturligvis langt under direktivets krav om at minst en tredjedel skal få tilsyn.

Det norske forbruket av dyreforsøk er som kjent svært høyt, og tilsvarer nå om lag en femtedel av forbruket i hele EU.⁴⁷ Norecopa har, i samarbeid med Swiss 3R Competence Centre, nylig publisert en rapport som gjennomgår den norske statistikken for bruk av forsøksdyr i årene 2018 til 2021. Rapporten konkluderer med at det er ingenting i datamaterialet som tyder på forbruket av forsøksdyr er på vei ned i Norge. Enda mer urovekkende er det at rapporten finner at bruken av dyr i mer smertefulle forsøk later til å være økende.⁴⁸

EUs forsøksdyrdirektiv har både som mål å beskytte dyrene som brukes i forsøk og å bidra til fremvekst av alternative metoder som kan redusere forbruket av forsøksdyr, og redusere belastningene på det enkelte dyr. Norge har, etter vårt syn, ikke lykkes med å tilfredsstille direktivets intensjon, mål eller krav på noen av disse områdene.

Gjennom de vel 20 årene siden forrige dyrevelferdsmelding ble fremlagt, har norske myndigheter gjort minimalt for å adressere utfordringene med hensiktsmessig forvaltning og bruk av dyreforsøk. Dyrevernulliansen har i en årrekke forsøkt å løfte dette temaet i dialog med skiftende regjeringer. Denne dialogen har ikke ført frem. I mars 2023 valgt vi derfor å sende en formell henvendelse til ESA hvor vi påpeker at norske myndigheter bryter EUs forsøksdyrdirektiv. Vår forhåpning er at ESAs undersøkelser vil bidra til at temaet gis økt oppmerksomhet.

I påvente av ESAs undersøkelser, bør Landbruks- og matdepartementet se seg tjent med å snarest instruere Mattilsynet til å prioritere arbeidet med tilsyn av institusjoner som benytter dyr i forsøk, og å benytte arbeidet med dyrevelferdsmeldingen til å forankre en statlig satsing på et nasjonalt 3R-senter som kan jobbe frem alternativer til dyreforsøk.

Tiltak:

- Landbruks- og matdepartementet bør instruere Mattilsynet til å gjennomføre flere tilsyn med virksomheter som gjennomfører dyreforsøk, og påse at det årlig gjennomføres tilsyn med minst en tredjedel av virksomhetene, i tråd med EUs forsøksdyrdirektiv.

⁴⁶ Directive 2010/63/EU

⁴⁷ European Commission, *Summary Report on the statistics on the use of animals for scientific purposes in the Member States of the European Union and Norway in 2019*, Statistical Report, SWD(2022)199, 2022.

⁴⁸ Champetier, A. and Smith, A., *Research animal use in Norway from 2018 to 2021: A preliminary report with emphasis on severity and purpose*, URL: https://norecopa.no/media/kepbfkx/report_animal_use_2018-2021.pdf, Norecopa, 2023.

IMPORT AV HALAL- OG KOSHERKJØTT

Det er en rekke etiske betenkeligheter ved at Norge i dag aktivt tilrettelegger for import av landbruksvarer som produseres i strid med norsk lov. Dyrevernalliansen har tidligere meddelt Landbruks- og matdepartementet at det er behov for å sikre at dyrevelferden ivaretas ved import. Her vil vi vise til kap 4.4 i innspill til departementet overlevert 30. august 2022.

Norske myndigheter har over flere år avsatt kvoter med redusert tollavgiftssats til import av halal- og kosherkjøtt som er slaktet på tradisjonell måte, hvor dyret ikke bedøves før slakt. Når bedøvelse ikke benyttes, er det vanlig praksis å kutte strupen slik at dyrene dør av blodtap i våken tilstand. Dette er både smertefullt og stressende, og vil i Norge karakteriseres som dyremishandling.⁴⁹

Landbruks- og matdepartementet besluttet i april 2023 å øke importkvoten for halalkjøtt fra 30 til 150 tonn.⁵⁰ Dette vil ha store konsekvenser for et stort antall dyr utenfor Norges grenser. Dyrevernalliansen mener det er sterkt kritikkverdig at departementet foretar en så radikal endring av dagens praksis, uten å avvete Stortingets behandling av den kommende dyrevelferdsmeldingen.

Departementet har ikke redegjort for hvorfor det foreligger et behov for en så stor økning av halal-kvoten, og utviser i sin begrunnelse det vi mener er en feilaktig rettsforståelse. Det er ikke forelagt noen veterinærmedisinsk redegjørelse for konsekvensene for dyrene som slaktes uten bedøvelse, eller noen juridisk vurdering av forholdet mellom norsk og internasjonal dyrevelferdslovgivning på den ene siden, og kravene til fri religionsutøvelse på den andre.

Halal-kvoten ble besluttet økt til 150 tonn for å imøtekomme en klage fra DIKSIN, som oppgir å ha 3.900 medlemmer. Størrelsen på den nye kvoten innebærer dermed at hvert enkelt medlem i DIKSIN i praksis tildeles nær 40 kilo importert halalkjøtt under denne kvoten. Dette tilsvarer et forbruk på over 700 gram kjøtt per uke for hvert enkelt medlem, både voksne og barn. Dersom kvoten overstiger det reelle behovet, er det høyst sannsynlig at halal-kjøtt innenfor kvoten blir videresolgt til uvitende forbrukere, som feilaktig antar at kjøttet er produsert i tråd med grunnleggende etiske normer om hvordan dyr kan og bør behandles. Dette er etter vårt syn svært problematisk.

Det er en åpenbar forskjell mellom å tillate handel med halal- og kosherkjøtt, som Norge er pålagt å gjøre, og å aktivt tilrettelegge for at slik handel finner sted i enda større grad enn i dag. Vi mener Norge har full anledning til å håndheve hensiktsmessig regulering av innførsel og omsetning av halal- og kosherkjøtt. Det finnes så vidt vi kjenner til ikke overbevisende belegg for å hevde at gjeldende rett pålegger Norge å gi import av halal- og kosherkjøtt en positiv særbehandling i form av reduserte tollsatser, når alternativet vil være å sidestille denne importen med annen import.

Dyrevernalliansen vil fremholde at Norge både kan og bør ta i bruk virkemidler som tollvern og merking for å begrense omsetningen av importert halal- og kosherkjøtt. Vi mener det er svært uheldig at departementet gjennom forskriftsendringen av april 2023 aktivt tilrettelegger for økt konsum av kjøtt som er slaktet på dyrevelferdsmessig uholdbar måte.

Tiltak:

- Landbruks- og matdepartementet bør primært foreslå å avskaffe ordningen med importkvoter av kosher- og halalkjøtt til reduserte tollsatser av hensyn til dyrevelferden.
- Subsidiært bør Landbruks- og matdepartementet snarest reversere endringen i tollkvoteforskriften av 27. april 2023 og tilbakeføre halal-kvoten til sitt opprinnelige nivå (30 tonn).
- Landbruks- og matdepartementet bør videre stille krav om merking av kjøtt som er slaktet uten bedøvelse, slik at forbrukere som ikke ønsker å kjøpe slike produkter gis mulighet til å ta informerte valg.

⁴⁹ European Food and Safety Authority (EFSA), *Welfare aspects of killing and stunning methods*, Report, 2004.

⁵⁰ Landbruks- og matdepartementet, "Fastsettelse av endringer i forskrift om fordeling av tollkvoter for landbruksvarer", Brev til Landbruksdirektoratet, datert 27. april 2023.

Dyreveralliansen

PRAKTISK OG ØKONOMISK GJENNOMFØRBARHET

Dyreveralliansen registrerer at Landbruks- og matdepartementet ved flere anledninger har anmodet om at tiltak som spilles inn til dyrevelferdsmeldingen bør inneholde en vurdering av praktisk og økonomisk gjennomførbarhet. Vi ønsker derfor å supplere våre tidligere innspill med noen refleksjoner rundt nettopp dette.

Overordnet sett er Dyreveralliansen enige i at jobben med å løfte dyrevelferden for produksjonsdyr må ses i sammenheng med de øvrige rammene som landbruksnæringen og den enkelte bonde må forholde seg til. Samtidig vil vi understreke at det ikke vil være hensiktsmessig å legge dagens utforming av landbrukspolitikken til grunn for hvordan vi skal holde produksjonsdyr i fremtiden. Det er som kjent 20 år siden den forrige stortingsmeldingen om dyrevelferd ble lagt frem. Meldingen som skal legges frem i 2024, må ta sikte på å stå seg over tid og å være relevant i nye 20 år.

Et bærekraftig matsystem og EUs Farm to Fork-strategi

Dyreveralliansen mener at den nye dyrevelferdsmeldingen må se dagens strukturer og finansielle ordninger i sammenheng med velferdsutfordringene hos produksjonsdyrene i landbruket. Norsk matproduksjon er i dag både strengt regulert og tungt subsidiert. For å få til et reelt velferdsloft for dyrene som trenger det aller mest, vil det være nødvendig å gjennomføre endringer på systemnivå, og ikke kun i regelverket for dyrehold. Det samme vil være tilfellet dersom norsk matproduksjon i større grad skal lykkes med å nå andre sentrale bærekraftsmål innenfor helse og miljø.

EUs arbeid med Farm to Fork-strategien baserer seg på en slik helhetlig tankegang. Arbeidet med å forbedre dyrevelferden hos produksjonsdyr ses her i sammenheng med det bredere arbeidet for å skape et mer bærekraftig matsystem. Det norske landbruket har i dag store bærekraftsutfordringer, og det vil derfor være behov for betydelig omstilling og innovasjon innenfor denne sektoren over det neste tiåret. Diskusjonen rundt hvordan et fremtidig regelverk for dyrehold skal innrettes må derfor ikke begrenses av gårsdagens landbrukspolitikk.

Offentlige støtteordninger

Dersom dyrevelferden skal heves i tråd med faglige anbefalinger, vil det åpenbart være behov for strukturelle endringer på systemnivå. Det vil særlig være behov for å endre innretningen på statlige støtteordninger til matproduksjon, ettersom disse i liten grad stimulerer til bærekraftig husdyrhold. Det finnes i dag ingen tilskudd som belønner drift med dyrevelferd godt over offentlige minstekrav. Konsekvensen er at det store flertallet av norske bønder tilpasser driften etter minimumskravene i regelverket for dyrehold.

Kun seks prosent av overføringene til landbruket går til produksjon av matkorn, frukt og grønt, selv om dette er matvarer vi både må og kommer til å spise mer av i fremtiden. Til tross for at landbruket og staten har blitt enige om å gjennomføre store utslippskutt, vedvarer de store overføringene til produksjon av kjøtt, melk og egg. Dreiningen mot mer intensiv volumproduksjon har også medført færre dyr på beite og en stor økning i forbruket av kraftfôr. Årlig import av soyaprotein til norske husdyr legger i dag beslag på om lag 550.000 dekar med jordbruksareal i utlandet. Dette utgjør et areal tilsvarende 77.000 fotballbaner.⁵¹ Gjennom å aktivt tilrettelegge for mer ekstensive driftsformer, kan kraftfôrforbruket reduseres og beiteressursene utnyttet langt bedre enn i dag.

En nedgang i produksjon av kjøtt, egg og melk er ikke ensbetydende med en nedgang i Norges samlede matproduksjon. Vi vet at det kan dyrkes mer enn syv ganger mer erter og åkerbønner enn i dag, og at det er mulig å dyrke oljevekster på et åtte ganger større areal enn i dagens produksjon.⁵² Faktisk kan opptil 20.000 tonn planteprotein produseres fra belgvekster i Norge.⁵³ Det potensielle arealet for dyrking av potet og grønnsaker er også anslått til å være seks til syv ganger større enn dagens areal. Vi kunne altså hatt fem til seks ganger høyere produksjon av poteter og grønnsaker enn i dag.⁵⁴

⁵¹ Gaasland, I., *Norsk produksjon av jordbruksvarer - hvem betaler regningen?*, SNF-rapport 9/20, 2020.

⁵² Abrahamsen, U. m. fl., *Muligheter for økt proteinproduksjon på kornarealene*, NIBIO Rapport, 2019.

⁵³ Oldertrøen, J., "Mulig å dyrke mer norsk planteprotein", NIBIO, URL: nibio.no, 12. juni 2021

⁵⁴ Mittenzwei, K. m. fl., *Status og potensial for økt produksjon og forbruk av vegetabiliske matvarer i Norge*, Notat, NIBIO, 2017

Bondens inntekt og overproduksjon

Dyrevernulliansen anerkjenner at mange av de mest tiltrengte dyrevelferdstiltakene, som for eksempel økt areal, vil ha en betydelig kostnad. Selv om myndighetene kan bidra til å redusere kostnaden for den enkelte bonde gjennom tilskudd og statlig investeringsstøtte, vil hoveddelen av denne kostnaden trolig måtte bæres av markedet, noe som kan bidra til lavere etterspørsel. Isolert sett vil et økt velferdsnivå innebære at produksjonsvolumet trolig vil reduseres på flere gårdsbruk.

Samtidig er det viktig å påpeke alle de historiske krisene i landbruket har bunnet i for mye produksjon, og ikke for lite. Ingen aktører i landbruket er tjent med overproduksjon, og tiltak som isolert sett bidrar til å få ned overproduksjonen vil gi bedre balanse i markedet. Når markedsbalansen er bedre, får markedsregulator større mulighet til å gi bonden anstendig betalt for det hen produserer. Ergo er det ikke gitt at velferdstiltak som bidrar til lavere produksjon nødvendigvis påvirker bondens inntektsmuligheter negativt.

Det er heller ingen automatikk i at lavere produksjon medfører en reduksjon i antall årsverk i landbruket. Historisk sett har sammenhengen snarere vært det motsatte. Den langsiktige trenden har lenge vært at stadig flere gårdsbruk legges ned og at færre bruk produserer stadig mer. Fremfor å ha som mål at stadig større volum skal produseres på hvert enkelt gårdsbruk, bør norske myndigheter legge til rette for at dagens gårdsbruk kan produsere mat i tråd med ressursgrunnlaget på en bærekraftig måte. Dette innebærer blant annet at maten må produseres i tråd med forbrukernes forventninger til god dyrevelferd.

I skrivende stund har det norske landbruket betydelige utfordringer med overproduksjon av rødt kjøtt. Reguleringslagene for svin- og storfekjøtt har i løpet av 2023 blitt stadig fullere, og sviaktende salg er en medvirkende årsak til dette. Omsetningsrådet har svart på denne utfordringen med å øke omsetningsavgiften på kjøtt fra storfe, svin, sau og lam.⁵⁵ Markedsregulator Nortura har på sin side skrevet ned prisen på storfe- og svinekjøtt.⁵⁶ Løsningen som er valgt er, med andre ord, mer markedsføring og lavere pris ut til forbruker, med mål om økt etterspørsel og mer forbruk.

En mer bærekraftig løsning for å redusere problemet med overproduksjon vil etter vårt syn være å innføre strengere krav til dyrevelferd, da dette isolert sett vil bidra til å ta ned produksjonen på det enkelte gårdsbruk og dermed gi større inntektsmuligheter i markedet.

Samsvar mellom landbruksmål og helse- og klimamål

En økning av nordmenns kjøttkonsum er uforenelig med alle faglige råd relatert til ernæring, bærekraft og klimautslipp. Fra 1990 til 2021 økte reelt kjøttforbruk i Norge fra 39,2 til 54,9 kilo per person. I dag spiser gjennomsnittsnordmannen godt over en kilo kjøtt i uken, og av dette utgjør rødt kjøtt om lag 800 gram.⁵⁷ De nye nordiske ernæringsanbefalingene konkluderer med at det er helsemessig gunstig å begrense inntak av rødt kjøtt til under 350 gram per uke, og å holde forbruket av prosessert rødt kjøtt så lavt som mulig. Av miljømessige årsaker anbefales det også et forbruk av rødt kjøtt som er betydelig lavere enn 350 gram per uke, og at forbruket av hvitt kjøtt ikke økes, men heller reduseres.⁵⁸

Kunnskapsgrunnlaget «Klimakur» beregnet også at en moderat reduksjon kjøttkonsum til fordel for mer plantebasert kost og fisk, vil redusere utslippene med 2,9 millioner tonn CO₂-ekvivalenter i perioden 2021–2030. Kjøttkutt ble regnet som et billig klimatiltak, med en tiltakskostnad under 500 kroner per tonn, og som ett av tiltakene med størst reduksjonspotensial for CO₂.⁵⁹ Miljødirektoratets oppdaterte kunnskapsgrunnlag fra 2023 slår fast at redusert kjøttkonsum i tråd med kostholdsradene er enkelttiltaket med størst potensiale for utslippskutt frem mot 2030. Det samlede kuttpotensialet er også oppjustert til 4,5 millioner tonn CO₂-ekvivalenter, dersom tiltaket fases inn i 2024. Dersom tiltaket ikke iverksettes, vil det være tilnærmet umulig å nå klimamålene i 2030.⁶⁰

⁵⁵ Landbruksdirektoratet, "Protokoll for møte i Omsetningsrådet, 22. august 2023", URL: landbruksdirektoratet.no

⁵⁶ Mellestrand, C., "Nå forventer jeg billigere kjøttdeig og bacon i butikken", Nationen, URL: nationen.no, publisert 17. august 2023.

⁵⁷ Helsedirektoratet, *Utviklingen i norsk kosthold 2022*, Rapport, 2023.

⁵⁸ Nordic Council of Ministers, *Nordic Nutrition Recommendations 2023*, Report, URL: norden.org, 2023.

⁵⁹ Miljødirektoratet m. fl., *Klimakur 2030: Tiltak og virkemidler mot 2030*, Rapport, 2020.

⁶⁰ Miljødirektoratet, *Klimatiltak i Norge mot 2030: Oppdatert kunnskapsgrunnlag om utslippsreduksjonspotensial, barrierer og mulige virkemidler*, Rapport, 2023.

Dyrevernalliansen

I lys av dette fremstår det kontraproduktivt å redusere bøndernes inntekter med den hensikt å stimulere til økt forbruk av rødt kjøtt. En alternativ løsning, som i større grad vil sammenfalle med statlige ernæringsanbefalinger og nasjonalt vedtatte klimamål, vil være å tilpasse kjøttproduksjonen til etterspørselen. Dyrevernalliansen håper at den kommende dyrevelferdsmeldingen vil anerkjenne denne problemstillingen, og at meldingen vil ta til orde for en gradvis omlegging fra intensiv volumproduksjon til mer bærekraftige produksjonsformer hvor dyrevelferden kan ivaretas på en bedre måte.